

Z dziejów Lubiela i okolic

Okolice pod Lubielem to zakątek ziemi mazowieckiej, wyodrębniony dzięki zakolu Narwi, obramowanemu zróżnicowanymi geomorfologicznie brzegami — niskimi, łagodnie schodzącymi do lustra wody, to znów wysokimi, stromo opadającymi — niekiedy urwiskami — ku rzece.

Krajobrazy tych okolic — leżące w Dolinie Dolnej Narwi — stały się tematem twórczości malarskiej Henryka Szczyglińskiego¹⁾, który w latach 1932—1936 przyjeżdżał do Lubiela na wypoczynek. Na kilkunastu płótnach artysta utrwalił: Narew pod Lubielem, krzyż przydrożny, samotną sosnę, przewóz w Ostrymkole, kościół w Świętej Rozalii²⁾, plebanię w Lubielu, wiatrak we wsi Grodziczno³⁾. A Wiktor Bartniczak, strażnik wodny dozorujący przez wiele lat odcinek Narwi między Dzbędzem a Łachami, taką oto wierszowaną wizytówkę wystawia swojej rodzinnej miejscowości:

Wieś o ładnej nazwie Lubiel⁴⁾

Nad błękitną rzeką Narwią

Gdzie kamienie w wodzie grają

A słowiki w krzaczach śpiewają.

Te „grające kamienie” to głazy narzutowe zalegające koryto rzeki, przy których powstaje charakterystyczny plusk wody.

Wokół dominują piaszczyste pola uprawne, przedzielane kępami lasów sosnowych i łąkami. Największe płaty łąkowe to Święte na prawym brzegu rzeki i Lubaczewo rozciągające się na wschód od Lubiela, między lewobrzeżnymi strugami. Nad podmokłą łąką wznosi się punkt widokowy pod wsią Nury, sięgający ok. 90 m n.p.m. Na północno-zachodnich przedpolach zaznaczają się w krajobrazie dwie wydmy piaszczyste, porośnięte sosnowym lasem; Zamkowa Góra (96 m n.p.m. — najwyższy punkt w tej okolicy)

oraz rozległe Górzyste Piaski. Na południe stąd rozprzestrzenia się bagno torfowiskowe Pulwy.

A co mówią lubielskie kartki historii?

Nazwa i geneza wsi

Nazwę wsi językoznawcy wywodzą od nazwy osobowej Lubiel, będącej zdrobniałą formą staropolskich imion: Lubomir, Lubogost — domniemanego właściciela tej wsi⁵⁾. Według tradycji lokalnej nazwę Lubiel należałoby wiązać z czasownikiem lubili (gwarowo: lubieli), bądź z określeniem luba biel, które należałoby rozpatrywać w trzech znaczeniach, a mianowicie:

a) kobieta (luba) zajmująca się bieleciem płótna na łące;

b) podmokła łąka pokryta śnieżnobiałą welnianką określaną jako biel (ironicznie: luba — kochana biel);

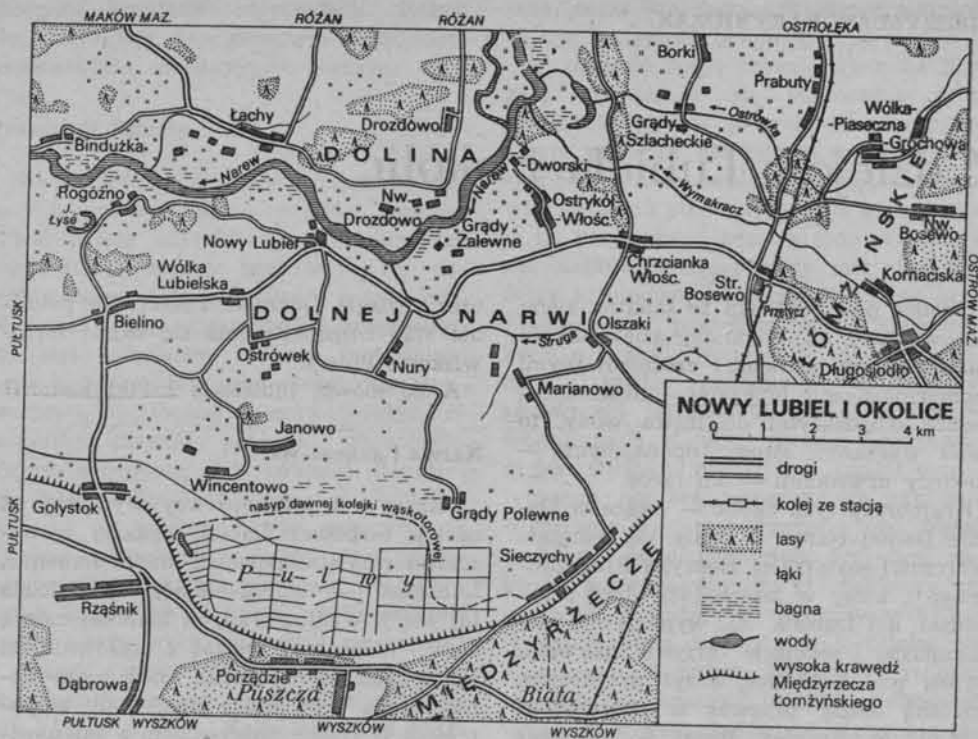
c) pole lotnych piasków lub piaszczystych nieużytków określane również jako biel (ironicznie jak wyżej).

Czasownik «lubili» nawiązuje do osiedlenia się w tych okolicach ludzi, którzy zmuszeni byli z różnych powodów opuszczać strony rodzinne i chronić się w trudno dostępnym leśnym terenie. Częstokroć — ale nie zawsze — byli to uciekinierzy przed prawem. Z czasem ci wędrowcy tu właśnie „lubieli” osiedlać się na stałe w charakterze bartników, myśliwych, rybaków^{6*)}.

Wcześniejsze formy dzisiejszej nazwy miejscowej Lubiel to: Lubel (1426), Lubyelye (1472). Od 1495 występuje w źródłach Lubyel⁷⁾.

Ks. Józef Dmochowski, proboszcz para-

* Naszym zdaniem jest to klasyczny przykład etymologii ludowej (red.).

fii lubielskiej w latach 1888—1904, zapisał w kronice parafialnej, że w Lubielu znajdowało się pod koniec XIX w. cmentarzisko pogańskie zlokalizowane na wysokim brzegu Narwi, z którego w czasie wielkiej powodzi 1888 r. rzeka wypłukała kilka popielnic. W następnych latach brzeg ulegał dalszemu niszczeniu i po nekropoliach nie pozostały żadne ślady. Na podstawie oględzin cmentarzyska ks. Dmochowski zapisał w kronice, że Lubiel był osadą starożytną. Być może penetracja archeologiczna w rejonie Lubieła dostarczyłaby nowych dowodów na tę kwestię.

Hipotetycznie można przyjąć, iż pierwsi mieszkańcy pojawili się w okresie lateńskim i wpływów rzymskich (I—IV wiek naszej ery), a więc około 1600—1800 lat temu. Z tego wszakże okresu pochodzą cmentarzyska odkryte przez archeologów w latach 1971—1973 w Kuninie, Dzbądku i Szarłacie — miejscowościach położonych również na lewym brzegu Narwi, pod Różanem.

Cmentarzysko lubielskie należałoby uważać za ślad pobytu Bałtów, którzy mieszkali nad Narwią jeszcze przed naszą erą, a następnie wycofali się na północ, lub jako dowód pobytu ludności słowiańskiej, która w ciągu drugiej połowy pierwszego tysiąclecia naszej ery utrwaliła swoje osadnictwo nad dolną i środkową Narwią, wzdłuż której osiedlała się ludność plemienia Mazowszan⁸⁾.

W Lubielu — podobnie jak nad całą środkową i dolną Narwią — osadnictwo polskie rozwijało się co najmniej od X w., przechodząc fazy wzlotów i upadków. W XIII w. docierali do tych okolic Litwini, a w pogoni za nimi rycerstwo mazowieckie stoczyło bitwę pod Długosiodłem w 1261 r. Nad dolną Narew zapuszczali się również zagony Jaćwingów, z którymi w tym samym roku stoczył bitwę Leszek Czarny.

Intensywny rozwój Lubieła rozpoczął się z pewnością w drugiej połowie XIV w., już po najazdach litewskich, które przyniosły znaczne zniszczenie osadnictwa nad

dolną Narwią, aczkolwiek książęta mazowieccy utrzymali te ziemie pod swoim panowaniem.

Przez kilka stuleci w lubielskim krajobrazie dominowały: las i meandrująca Narew, nad którą przycupnęły: Lubiel i Ostrykół — na lewym brzegu, oraz Drozdowo i Łachy — na brzegu prawym. Były to najwcześniejsze strażnice południowo-zachodniego zakola rzeki.

Jeszcze na *Topograficznej Mapie Królestwa Polskiego* (tzw. *Mapie Kwatermistrzowskiej*), wydanej w pierwszej połowie XIX w., widzimy rozległe połacie borów rozciągających się po obu brzegach Narwi. Na zachód od Lubieła lasy „gadały z niebem” nieprzerwanie aż do osady Lyse, położonej wówczas nad zakolem Narwi, po którym zostało do naszych czasów półkoliste jezioro o nazwie dawnej osady.

Przez Lubiel przechodziły ważne lokalne trakty handlowe, przecinające południową część międzyrzecza dolnej Narwi i Bugu. Do najważniejszych należała uczęszczana droga: Pułtusk, Obryte, Zambski, Gostkowo, Sokołowo, Plewica, Bielino, Wólka Lubielska, Lubiel, Chrzczanka, Bosewo — później Przetycz, Długosiodło, Wiśniewo, Ostrów Mazowiecka — wcześniej Ostrowia. Z Pułtuska do Lubieła trakt ten prowadził nad Narwią.

Z czasem, w miarę osuszania terenów przylegających do zachodniej części bagna Pulwy, kształtował się trakt handlowy przez Psary, Obryte, Rzańnik i Bielino — znacznie skracający podróż z Lubieła do Pułtuska.

Nowodworscy herbu Nałęcz

Lubiel — położony na północno-zachodniej rubieży powiatu kamienieckiego, na pograniczu ziemi nurskiej i różańskiej*) — był ośrodkiem szlacheckich dóbr ziemskich ciągnących się na prawym i lewym brzegu Narwi. W połowie XVIII w. dobra lubielskie obejmowały 21 wsi, w tym 6 folwarcznych. Na lewym brzegu były położone: Lubiel, Aleksandrowo, Budy Popielarskie (później Grodziczne), Grądy Polewne, Grądy Szlacheckie (folwark), Grądy Zalewne, Janowo, Julianka, Nowa-

Kościół w Lubielu Nowym (Fot. Janusz Zmudzinski)

wieś Lubielska, Nury, Ostrówek, Ruda Lubielska (folwark), Sewerynka, Wólka Lubielska (folwark).

Natomiast na prawym brzegu Narwi rozciągały się wsie: Drozdowo (folwark), Jaworek, Krudunki, Lipiny, Łachy (folwark), Mościska i Orłowo.

Co najmniej od początku XV w. Lubiel z przyległymi wsiami był własnością mazowieckiej gałęzi Nałęczan, możej rodziny rycerskiej, która przeniosła się z Wielkopolski na Mazowsze i pod koniec XIV w. otrzymała od króla Władysława Jagielly Nowy Dwór, przyjmując nazwę Nowodworskich herbu Nałęcz. Początek mazowieckiej gałęzi tej rodziny dał Dobrogost (ur. ok. 1400 r. — zm. ok. 1460 r.), który był kasztelanem zakroczymskim, a następnie warszawskim. W 1448 r. Do-

brogost Nowodworski był świadkiem potwierdzenia przez Bolesława IV przywilejów szlachty północno-wschodnich ziem Mazowsza. Źródłowe wiadomości o nim kończą się w 1458 r. Synami jego byli: Abraham i Stanisław, późniejsi właściciele Lubiela. Miał też córkę Dorotę, która wyszła za Jakuba Sułkowskiego z Kaluszyzna, podsędką liwskiego¹⁰⁾.

Pierwszym właścicielem Lubiela — jak wolno przypuszczać — był Niemierza z Nowego Dworu, podstoli, a później kasztelan warszawski, ojciec Dobrogosta Nowodworskiego. Z jego to przykazania, bezpośrednio lub na podstawie testamentu (nie znamy daty śmierci Niemierzy) w 1421 r. dokonano podziału dóbr dziedzicznych — w tym i Lubiela — między Dobrogosta i jego brata Abrahama Kębłowskiego (z Kębłowa). W wyniku tego podziału Dobrogost otrzymał dobra na Mazowszu, położone w księstwie warszawskim, a mianowicie: Nowy Dwór, Sączocin, Krubin, Olszewnicę Starą, Kopszywnicę (obecnie Pokrzywnica pod Pułtuskim), Olbrachcicę i Mały Lubiel. Natomiast Abrahamowi dostały się na Mazowszu: Wielki Lubiel, Gniazdowo, Zbądz (obecnie Dzbądz pod Różanem) i dobra Kębłowo w Wielkopolsce¹¹⁾.

Od wpływowego możnowładcy Dobrogosta z początków XV w. do Jana, „pana na folwarku”, w drugiej połowie XIX w., przewinęła się przez Lubiel cała plejada Nowodworskich, ludzi różnego formatu. Był wśród nich Mikołaj, który zabił swą matkę Katarzynę, za co książęta mazowieccy, Stanisław i Janusz, pozbawili go w 1518 r. dóbr, nadając je Dzierzławowi Zaliwskiemu — podkomorzemu ciechanowskiemu, kuchmistrzowi królewskiemu i burgrabiemu krakowskiemu¹²⁾. Z tymi dobrami dziedzicznymi związany był dochód z cła wodnego na Wiśle i Narwi¹³⁾.

Z mazowieckiej gałęzi Nowodworskich pochodziło wielu urzędników administracyjnych ówczesnego Mazowsza, przeważnie w ziemiach: nurskiej, różańskiej, liwskiej i ciechanowskiej.

Oto informacje o niektórych przedstawicielach rodu.

Jurgian Nowodworski, podkomorzy

nurski (1595), a następnie kasztelan liwski (1600). W 1578 r. był właścicielem Lubiela, Chrzczanki, Ostrego Koła i Wólki Lubielskiej.

Wojciech Nowodworski, syn Jana dziedzica dóbr Lubiel. Wybierany elektorem ziemi ciechanowskiej (1669) i różańskiej (1674), gdzie też był łowczym (1676).

Wincenty Nowodworski, syn Ignacego i Marianny Przeradowskiej, ur. w 1797 r. w Łachach. Od 1809 r. służył w 6 pułku piechoty wojsk Księstwa Warszawskiego. Brał udział w wyprawie Napoleona na Rosję, a w 1815 r. został podporucznikiem 4 pułku strzelców konnych. W 1823 r. powierzono mu obowiązki adiutanta polowego gen. Różnieckiego. W czasie Powstania Listopadowego był kapitanem w 1 pułku strzelców konnych. Zmarł na Podolu w 1858 r.¹⁴⁾.

Adam Nowodworski, syn Jana, dziedzic Lubiela po swym ojcu. W ziemi różańskiej był skarbnikiem (1760), łowczym (1773) i podstolim (1775). Ponadto w 1764 r. wybrano go elektorem z tej ziemi, a w 1789 r. komisarzem do zbierania ofiar na cele publiczne¹⁵⁾.

W rodzinie Nowodworskich Lubiel pozostawał do 1783 r., kiedy to Antoni Nowodworski, podstoli różański, wypuścił w zastaw Józefowi Miklaszewskiemu, kapitanowi wojsk polskich, folwarki: Lubiel, Drozdowo i Łachy.

Od 1790 r. Lubiel należał do Karola Kownackiego, podczaszego nurskiego, a następnie do Alojzego Kozłowskiego. W 1827 r. wieś obejmowała 15 domów i 118 mieszkańców. W tym też roku folwark lubielski z przyległościami nabył Wojciech Chobrzyński.

Pod koniec XIX w. Nowodworscy posiadali już tylko Drozdowo i Łachy oraz kilka wsi w parafii Różan. Ostatnim przedstawicielem tego rodu w okolicach Lubiela był Jan Nowodworski trzymający się do 1881 r. na folwarku Drozdowo; następnie przez kilka lat zarządzał Dzbędzem. Wreszcie sprzedał „dzbądzki ogon” — pozostałość rozległych ongiś dóbr — i przeniósł się w okolice Radzymina, gdzie osiadł na folwarku Guzowatka¹⁷⁾.

Plebania w Lubielu Nowym. Obraz olejny Henryka Szczyglińskiego (ok. 1930)

Z dziejów parafii lubielskiej

Dobra Nowodworskich nad Narwią rozciągały się na obszarze dwóch odległych parafii: Długosiodło (wsie na lewym brzegu) i Różan (wsie na prawym brzegu). Z czasem Anna Nowodworska — która objęła Lubiel z przyległościami (wykupiony wcześniej przez jej dziadka Wawrzyńca Prażmowskiego) prawdopodobnie w 1520 r. — podjęła starania o utworzenie parafii własnej fundacji w swoich dobrach i przeznaczyła na ten cel 3 włóki miary chełmińskiej (po 30 morgów każda). Akt wiecznej darowizny wystawiła 7 maja 1547 r. U króla Zygmunta I Starego wyjednała zatwierdzenie swego nadania oraz uwolnienie tych ziem od ciężarów królewskich, co znalazło potwierdzenie w dekreście wydanym w Krakowie 24 maja 1547 r., w 41 roku panowania króla. Równocześnie Anna Nowodworska złożyła 300 złotych florenów na rzecz katedry plockiej.

Wydarzenia rozwijały się niezwykle

szybko, niemal z dnia na dzień. 25 maja fundatorka parafii udała się do Pułtuska, ówczesnej rezydencji biskupa plockiego, gdzie wobec biskupa Andrzeja Noskowskiego złożyła przyrzeczenie darowizny i wyjawiała pragnienie, aby lubielski kościół był pod wezwaniem św. Stanisława, biskupa męczennika, i św. Anny — upamiętniając dzięki temu imię swoje i syna Stanisława.

Niespełna miesiąc później — 20 czerwca — przedłożyła biskupowi plockiemu akt uposażenia kościoła, dekret królewski i dekret kapituły plockiej prosząc o erekcję parafii. Równocześnie administrowała budową kościoła w Lubielu, ukończoną przed wydaniem aktu erekcyjnego. Jak widzimy fundatorka lubielskiej parafii działała niezwykle szybko. Nie szczędziła ani czasu ani funduszków. Wykorzystywała przy tym skutecznie swoje wpływy na dworze królewskim w odległym Krakowie, dokąd podróż trwała kilka dni, a także w kapitule plockiej.

Parafię erygował 9 września 1547 r.

biskup płocki Andrzej Noskowski. Pierwszym proboszczem został ks. Paweł Sierpki z Zakroczymia, który piastował ten urząd przez 21 lat, po rok 1568.

Według mapy *Mazowsze w 2. poł. XVI w.* wydanej w *Atlasie Historycznym Polski* (zob. przyp. 11) nowo utworzona parafia Lubiel obejmowała 10 wsi, w tym 8 położonych na lewym brzegu Narwi, w ziemi nurskiej, powiecie kamienieckim Lubiel, Bielino, Chrzcanka, Gołe Grądy, Plewica, Polewna Wola, Ruda, Wólka Lubielska) oraz dwie wsie położone na prawym brzegu rzeki, w ziemi różańskiej tegoż powiatu (Drozdowo i Lachy). Były one własnością szlachty.

W drugą połowę XVI w. Lubiel wkraczał jako nowy ośrodek w sieci parafialnej biskupstwa płockiego, a także jako ośrodek administracyjny w powiecie kamienieckim ziemi nurskiej. Funkcje te stanowiły nader ważne czynniki rozwoju społeczno-gospodarczego Lubieła, wprowadzając wieś na arenę mazowieckich dziejów. Dowiedziano się o niej również na dworze królewskim, gdzie u króla wpływała Anna Nowodworska wyjednywała łaski dla Lubieła.

Z kościołem parafialnym w Lubieciu związane było prawo kollacji, które przez ponad 200 lat pozostawało w rodzinie Nowodworskich. Dopiero pod koniec XIX w. przeszło ono na innych właścicieli dóbr lubielskich.

Proboszcz miał prawo wyrębu w lasach dworskich, mógł też wypasać bydło na dworskich pastwiskach. Do obrabiania swoich trzech włók miał trzy rodziny włościan. Parafia zaliczała się do niezamożnych; słaba gleba, dużo ziem pod zasłami i odłogami.

W 1792 r. parafia lubielska obejmowała następujące wsie: Drozdowo, Lubiel, Lachy — Adama Nowodworskiego, podstolego różańskiego; Bielino, Plewica, Wola — dziedziczone przez Pudłowskich, podstoliców nurskich; Chrzcanka, Grądy, Olszaki, Wólka — Stanisława Zielińskiego, stolnika łomżyńskiego.

Po III rozbiórce Polski w 1795 r. w okolicach Lubieła rządili Prusacy. Zaczęli napływać tu koloniści niemieccy, którzy opanowali Marianowo, Nury i Wincentowo; dwie rodziny osiadły w Drozdowie.

W Marianowie i Wincentowie utworzono ewangelickie zbory, do których odpra-

Okolice Lubieła według odręcznej mapy z 1892 r., wykonanej przez ks. Józefa Dmochowskiego w Kronice parafii Lubiel

wiać nabożeństwa przyjeżdżał pastor z Pułtuszka. Tak więc na terenie parafii lubielskiej zetknęły się dwa wyznania: katolickie i ewangelickie.

W czasie przemarszu wojsk napoleońskich spalono dwór lubielski. Ks. Antoni Zieliński, ówczesny proboszcz, odstąpił plebanię dziedzicowi, a sam zamieszkał w chacie chłopskiej. W 1811 r. nastąpił głód, szybko rozprzestrzeniły się choroby epidemiczne. Klęską odbił się pobyt wojsk napoleońskich; w okręgu pułtuskim przez 18 miesięcy stacjonowało 326 tys. wojska, które objadało ludność i rabowało mienie. Nędzę pogłębiał suchy, nieurodzajny rok.

W 1821 r. parafia obejmowała 22 wsie, w których mieszkało 1903 osoby, w tym 830 mężczyzn i 735 kobiet, 261 ewangelików (140 mężczyzn i 121 kobiet), 77 Żydów (45 mężczyzn i 32 kobiety).

W 1879 r. powstała w Wólce Lubielskiej pierwsza szkoła na terenie tutejszej parafii, tzw. jednoklasówka. Wykorzystano na nią budynek byłej kancelarii gminnej, stojący bezużytecznie koło dworu. Przechodzący tu nauczyciele kończyli przeważnie seminaria w Siennicy i Skępem. Dzieci kolonistów niemieckich uczyły się w trzech szkołach utworzonych w Marianowie, Nurach i Wincentowie.

Na przykładzie parafii lubielskiej możemy prześledzić proces rozpadania się drobnej własności szlacheckiej. W XVII w. znajdowało się tu 9 folwarków. Z czasem folwarki rozpadały się, ziemia trafiała w ręce zubożałej szlachty, a niekiedy włościan. W 1890 r. prosperowały tu już tylko trzy folwarki: Lubiel, Wola Polewna i Wólka Lubielska.

Pod koniec XIX w. Lubiel był ośrodkiem parafialnym obejmującym 39 wsi włączonych przez zaborcę do guberni łomżyńskiej i warszawskiej, położonych w trzech stykających się powiatach Mazowsza, a mianowicie pułtuskim, ostrowskim i makowskim. Mieszkało tu 4890 osób, w tym: 3860 katolików, 900 ewangelików, 130 Żydów.

W czasie I wojny światowej Lubiel poniósł liczne straty. 17 lipca 1915 r. stanęły tu wojska rosyjskie, które okopały się w pobliżu zabudowań plebańskich. W czasie działań frontowych mieszkańcy opu-

cili zagrody, pozostał jedynie proboszcz, który dopiero 23 lipca przeniósł się do Wincentowa, zabierając niektóre akta kościelne i cenniejsze przedmioty sakralne. Następnego dnia wojska rosyjskie wywołały wiele umyślnych pożarów. Między innymi spalono całą wieś Wincentowo, a w Lubielu plebanię i kilkanaście zagród chłopskich. 25 lipca w godzinach rannych kościoły zajęły wojska niemieckie. Proboszczowi zabroniono wstępu do świątyni, zezwolono jedynie na chrzty. Nabożeństwa odprawiano w Józefowie, a następnie w Osinach.

Okupacja niemiecka trwała do 8 sierpnia 1915 r., kiedy to Niemcy opuścili Lubiel¹⁸⁾.

Kościół

W latach 1547—1890 wybudowano w Lubielu trzy kościoły drewniane, a mianowicie: pierwszy w 1547 r., na założenie parafii; drugi w 1776 r., po spaleniu pierwszego; trzeci w 1890 r., wzniesiony poprzez rozbudowę drugiego.

Pierwszy kościół przetrwał 228 lat. Zbudowany z drzewa sosnowego dzięki fundacji założycielki parafii Anny Nowodworskiej, wzniesiony był na wysokim brzegu Narwi, naprzeciwko kępy rzecznej. Była to niewielka świątynia jednonawowa z cmentarzem grzebalnym wokół. W pobliżu pobudowano plebanię. Na zachód stąd zaczynały się zabudowania Lubieła. Za wsią w dół Narwi stał dwór i zabudowania folwarczne. Reliktami po tych obiektach są lipy w alejach podworskich zachowane do naszych czasów w pobliżu plebanii. Przyszłość wykazała, że lokalizację świątyni wybrano niewłaściwie. Wprawdzie kościół usytuowany na wzniesieniu górował nad otoczeniem, stwarzał piękny widok szczególnie od strony Narwi, ale piaszczysty brzeg intensywnie podcinany przez nurt meandrującej rzeki zaczął się kurczyć. Z każdym rokiem Narew przybliżała się do kościoła, a w czasie jednego z wiosennych wodostanów oberwała się część cmentarza. Osunięcie zagrażało również świątyni. Ale nie woda przyniosła zniszczenie kościoła, lecz pożar, który 17 lipca 1775 r. strawił

doszczętnie świątynię z dzwonnica i plebanią.

W następnym roku z funduszków ofiarowanych przez drugą Annę Nowodworską, zapewne córkę Adama, podstolego różańskiego, wybudowano nowy kościół, również jednonawowy, zlokalizowany już w znacznej odległości od koryta Narwi; wzniesiono także plebanię. Ks. Józef Dmochowski zapisał w kronice parafialnej:

„Kościół ten pobudowano na zachodnim końcu wsi, na brzegu boru, o 10—11 staj od dawnego, na tem samem miejscu, gdzie i dzisiaj stoi” (zbudowany w 1890 r. — M.B.).

W 1833 r. ks. Jan Jastrzębski sprawił miedziany bęben używany w czasie procesji, który zachował się do naszych czasów. Jest to interesujący zabytek sztuki ludowej o charakterze sakralno-użytkowym. W 1850 r. wyposażono kościół w organy ośmiogłosowe, które, wiele razy remontowane, czynne są do dnia dzisiejszego.

29 listopada 1887 r. proboszczem został ks. Martynian Możejewski, eks-zakonnik reformat, znany kaznodzieja. Odbił on wiele podróży misyjnych po Europie Zachodniej i Ameryce Południowej; prowadził ożywioną działalność duszpasterską w ośrodkach polonijnych. On to powziął zamiysł rozbudowy kościoła, ale go nie zrealizował, gdyż na skutek szyskan ze strony Chobrzyńskich, właścicieli Lubiela, 26 lipca 1888 r. opuścił parafię i wyjechał do Ameryki Północnej, gdzie zmarł w 1899 r.

Realizacja projektu rozbudowy kościoła przypadła w udziale nowemu proboszczowi, wspomnianemu już w naszym artykule, ks. Józefowi Julianowi Dmochowskiemu, który przybył do Lubiela 31 października 1888 r. i był tu przez 16 lat — do 1904 r. Nową świątynię wzniesiono w ten sposób, że ściany budowano wokół starego kościółka, w którym nadal odbywały się nabożeństwa. Kamień węgielny położono 25 maja 1890 r., a akt erekcyjny na pergaminie w szklanym słoju wmurowano w fundamenty kościoła nad głównym ołtarzem. Drzewo na budowę wżozono z lasów Lubiela, Gołogostoku, Orłowa, Rogóźnego i Sieczych. Koszt wyniósł 5799

rubli 52 kopiejki. Budowę zakończono w iście rekordowym tempie. Już 9 listopada 1890 r. ks. Dmochowski, jako proboszcz lubielski, z polecenia konsystorza pułtuskiego, dokonał pobenedyktowania nowo wzniesionej świątyni. On też w kronice parafialnej zapisał m. in.:

„Na murowany kościół parafianie zgodzić się nie chcieli, gdyż z powodu kilku lat poprzednich nieurodzajnych, już to wskutek niebывałych wylewów rzeki Narwi, już z innych przyczyn prawie wszyscy zubożeli. A przy tem i dla tej przyczyny, że nie ma w bliskości Lubiela ani gliny na cegle, ani kamieni. Kościół ten buduje się kosztem parafian lubielskich i to biedniejszych, gdyż jakkolwiek jest jeszcze w parafii trzy folwarki: Łachy — 9 włók, Wola Polewna — 14 włók, Lubiel z Wolą Lubielską — 60 włók mające, właściciele tychże folwarków odmówili swoich ofiar na budowę świątyni i zaledwie okruszyny spadłe ze stołu P. Boga ofiarowali”¹⁹⁾.

Zapis ten niezbyt pochlebne świadectwo wystawia lubielskiej szlachcie z końca XIX w. To już nie elita z czasów Anny Nowodworskiej połowy XVI w.

Kościół przetrwał do naszych czasów. Na frontonie ocalała drewniana tablica fundacyjna z 1890 r., z łańskim napisem. Wśród zabytków sztuki znajdują się tu obrazy i sprzęt liturgiczny. Katalog zabytków sztuki wymienia na pierwszym miejscu chrzcielnicę prymitywną, drewnianą z XVII—XVIII w. Następnie prospekt organowy rokokowy z drugiej połowy XVIII w., z rzeźbą ludową św. Michała Archanioła w zwieńczeniu, a także fotel biskupi barokowy z pierwszej połowy XVIII w. Do najstarszych zabytków należą kielichy barokowe oraz krzyż ołtarzowy, także barokowy, pochodzący z I poł. XVIII w. Wśród obrazów znajduje się w ołtarzu głównym św. Anna Nauczająca Marię — patronka parafii; dzieło o cechach ludowych pochodzi z XVIII w.²⁰⁾

Cmentarze i pomniki.

Zabytkowe krzyże przydrożne

Początkowo — jak już zaznaczono — cmentarze grzebalne znajdowały się przy kościołach. W 1837 r. władze carskie wy-

dały nakaz zakładania oddzielnych cmentarzy do grzebania zmarłych, oddalonych od kościołów. W Lubielu nowy cmentarz grzebalny założono w 1840 r., na zachód od kościoła. Powiększono go w latach: 1865, 1878 i 1904. W 1896 r. został ogrodzony parkanem murowanym.

Przy pierwszym kościele parafialnym znajdowała się kaplica murowana z grobem i pomnikiem Andrzeja Nowodworskiego, urzędnika ziemi nurskiej. Dat biograficznych zmarłego nie znamy.

Na przełomie XIX i XX w. w okolicach Lubielu wystawiono przy drogach kilkanaście krzyży żelaznych osadzonych w cokółkach z kamienia ciosanego lub w głazach naturalnej wielkości. Wznoszenie tych obiektów, charakteryzujących się znacznym kunsztem rzemiosła ludowego, było ważnym przejawem uczuć patriotycznych tutejszej ludności wiejskiej pod zaborem rosyjskim. Zdarzało się, że krzyże budowano w nocy, przygotowując wcześniej materiały w pobliżu miejsca lokalizacji. W latach 1890—1908 stanęły one w następujących miejscowościach:

Chrzczanka — 1890 r., kosztem 40 rubli;

Wola Polewna — 1891 r., fundator Apolinary Statkowski, miejscowy dziedzic;

Grądy Szlacheckie — 1892 r., przerobiony w 1900 r. i ozdobiony bogatą ornamentyką ludową;

Orłowo — 1893 r., kosztem 50 rubli;

Janowo i Aleksandrowo — 1895 r., okazały krzyż z bogatą ornamentyką postawiono na granicy obu wsi. Fundator Józef Mróz, koszt 140 rubli;

Lubiel — 1 lipca 1896 r., krzyż ufundowany przez Stanisława Soliwodę z Grodzicznego;

Łachy — 1900 r., kosztem 80 rubli. Krzyż ten miał stanąć w Lubielu przy drodze do przewozu w Łachach;

Olszaki — 1900 r., koszt 102 ruble;

Wólka Lubielska — 1902 r., koło dworu. Fundator Jan Chobrzyński;

Drozdowo Nowe — 1908 r., przy drodze do przewozu przez Narew, osadzony w naturalnym glazie narzutowym. Fundator Leon Czarnecki, gospodarz tej wsi.

Obecnie Lubiel**) należy do gm. Rząśnik w woj. ostrołęckim²⁾. Charakteryzuje się znacznym rozdrobnieniem osadniczym. Największe skupisko budowli wyłania się w rejonie kościoła parafialnego. W ostatnich latach miejscowość stała się wziętym ośrodkiem wypoczynkowym. Na leśnym brzegu Narwi zlokalizowano obiekty czasowe Krajowego Związku Spółdzielni Sprzętu Medycznego i Laboratoryjnego w Warszawie oraz Warszawskiego Przedsiębiorstwa Budownictwa Przemysłowego „Kablobeton”. Wzniesiono też wiele prywatnych domów willowych, m. in. przez mieszkańców Warszawy, dokąd też płynie z Lubielu główny strumień ruchu kołowego.

**) W artykule pominięto okres nowszych dziejów Lubielu, a zwłaszcza bogatą w wydarzenia historię lat wojny i okupacji, jak również czasów powojennych. Zamierza je autor przedstawić szerzej w osobnym opracowaniu, przygotowywanym dla „Ziemi”, pt. *Spotkania z historią w dolinie Narwi* (red.).

PRZYPISY

1) Henryk Szczygliński, ur. 19 I 1881 r. w Łodzi, zm. 24 IX 1944 r. Kształcił się w Monachium i w Krakowie

2) Tematyka obrazów na podstawie albumu zdjęć malarskich Henryka Szczyglińskiego, przechowywanego przez mgr. inż. Macieja Szczyglińskiego, syna artysty, w Warszawie

3) Informacja Wiktora Bartniczaka z Lubielu

4) Są tu dwie wsie: Lubiel Nowy, gdzie znajduje się kościół parafialny i różne instytucje użyteczności publicznej oraz ośrodki czasowe, i Lubiel Stary, położony stąd na wschód. Przedmiotem naszych rozważań jest Lubiel Nowy, nazywany powszechnie Lubielem. Zob. *Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna*, Płock 1978, Płockie Wydawnictwo Diecezjalne, s. 416—417 (*Parafia Lubiel*, także współczesny wykaz wsi należących do parafii lubielskiej)

⁵⁾ Pismo Instytutu Języka Polskiego PAN — Zakład Onomastyki Polskiej w Krakowie z 28 XI 1980 r. (zbiory autora); Karol Zierhoffer, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, Wrocław 1957, s. 241—242

⁶⁾ *Kronika Parafii Lubiel* — zapis ks. Józefa Kossakowskiego

⁷⁾ Kartoteka Słownika Geograficzno-Historycznego Mazowsza (cyt. KSGHM) — Zakład Atlasu Historycznego Polski IH PAN w Warszawie. Informację tę zawdzięczam mgr. Kazimierzowi Pacuskiemu

⁸⁾ Niektórzy uczeni dawnych mieszkańców nad Narwią nazywają Narwianami (zob. Jerzy Wiśniewski, *Narew, Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 3, Wrocław 1967, s. 350)

⁹⁾ *Atlas Historyczny Polski. Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku*, Warszawa 1973, cz. I — Mapa; cz. II — Komentarz, s. 57, 61

¹⁰⁾ Anna Borkiewicz-Celińska, *Nowodworski Dobrogost, Polski Słownik Biograficzny* (cyt. PSB), t. XXIII, Wrocław 1978, s. 360—361

¹¹⁾ KSGHM

¹²⁾ Anna Strzelecka, *Kęblowski Abraham, PSB*, t. XIII, Wrocław 1966—1967, s. 357—358

¹³⁾ Jan Piętka, *Mazowiecka elita feudalna późnego średniowiecza*, Warszawa 1975, s. 103, w tejże pracy: *Nowodworscy h. Nałęcz*, s. 89—104. Zob. też: Seweryn Uruski, *Rodzina, Herbarz szlachty polskiej*, t. XII, Warszawa 1915, s. 190—192 (*Nowodworski h. Nałęcz*)

¹⁴⁾ Anna Zaboklicka, *Zmiany w strukturze drobnej własności szlacheckiej w XV—XVI w. na przykładzie ziemi łwowskiej*. „Przegląd Historyczny”, t. XLIX, z. 2, s. 253

¹⁵⁾ S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*

¹⁶⁾ Tamże

¹⁷⁾ *Kronika Parafii Lubiel* — zapis ks. J. Dmochowskiego

¹⁸⁾ Z dziejów parafii lubielskiej, opracowano na podstawie cytowanej już *Kroniki Parafii Lubiel*

¹⁹⁾ Tamże

²⁰⁾ *Katalog Zabytków Sztuki*, t. X. Województwo warszawskie, z. 28 — *Powiat wyszkowski*, Warszawa 1974, s. 8

²¹⁾ Janusz Żmudziński, *Vademecum turystyczne woj. ostrołęckiego*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Warszawa (w druku)